

ST / NC 5-7 / Bucuresti / 19

Pr. Prof. D. Stăniloae

SINTEZĂ ECLESIOLOGICĂ

1. BISERICA, ORGAN AL MINTUIRII ȘI SFINTIRII

Mintuirea oamenilor se realizează prin încorporarea și creșterea lor în Hristos, pînă la măsura bărbatului desăvîrșit, care este Hristos (Ef. 4, 13). Hristos care ne-a mîntuit recapitulativ pe toți în Sine, adunîndu-ne după aceea în chip actual în Sine ne comunică treptat, trecîndu-ne prin stările prin cari a trecut El, umanitatea Sa, pentru a o face și pe a noastră ca a Sa. «Pentru a ne uni cu Hristos, va trebui să trecem prin toate cîte a trecut El, să răbdăm și să suferim și noi cîte a răbdat și a suferit El... căci într-adevăr, noi, de aceea ne și botezăm ca să ne îngropăm și să înviem împreună cu El, de aceea ne ungem și cu Sf. Mir ca să ajungem părtași de El prin ungera cea împărătească a îndumnezeirii și, în sfîrșit, de aceea mîncăm hrana cea prea sîntă a împărăției și ne adăpăm din dumnezeescul potir, pentru ca să ne cuminecăm cu însuși Trupul și Sîngele pe care Hristos și le-a luat asupra și încă din pîntecele Fecioarei. Așa că, la drept vorbind, noi ne facem una cu Cel ce s-a intrupat și s-a îndumnezeit, cu Cel ce a murit și a înviat pentru noi»¹).

«Hristos a devenit, prin Patima Sa, și după omenitatea Sa, Duh, adică Domnul transfigurat, Arhierul, Distribuitorul Duhului, și prin aceasta Capul Bisericii Sale. Prin Patimă El a fost «sfînșit» (Ioan 17, 19). «preamărit» (Ioan 7, 39; 12, 23); căci acum a depus «păcatul» luat împreună cu trupul Său pămîntesc... Acest drum al mîntuirii trebuie să-l parcurgem și noi, dar în Hristos. El s-a făcut pentru noi pildă desăvîrșită, dar nu numai morală, ci modelul cu care trebuie să devenim întru toate la fel, chiar și în existența Lui, întruțit e cu putîntă creaturii. Aceasta însă n-o putem prin noi, ci prin Mîntuitorul»²).

Hristos mîntuiește pe oameni întruțit se extinde în ei, întruțit îi încorporează în Sine și întruțit îi asimilează treptat cu omenitatea Sa înviață. Biserica este această extindere a lui Hristos în oameni, acest laborator în care se realizează treptat asimilarea oamenilor cu Hristos cel înviat. Dacă credincioșii sînt adunați în același Hristos, dacă același Hristos îi încorporează pe toți cei ce se mîntuiesc, ridicîndu-i la starea umanității Sale, prin energia harului ce o transmite din sine, mîntuirea nu se poate obține în izolare. Mîntuirea se obține numai în Biserică, în organismul celor adunați în Hristos. Ea e cîmpul de acțiune al energiei harului ce țîșnete din Hristos, adică al Duhului Sînt care sălășluiește deplin în umanitatea lui Hristos cea înviață, și din ea ni se comunică nouă.

Biserica este extensiunea socială a lui Hristos cel înviat. Dar Biserica însăși nu se află deplin în starea de înviere în care se află umanitatea personală a lui Hristos, ci numai tainic, în adînc, prin anticipare. El se extinde în ea pentru a o duce treptat la starea Lui. Avem acest paradox: Hristos e

1. Nic. Cabasila, *Viața în Hristos*, trad. în rom. de Pr. T. Bodogae, Sibiu 1946, pp. 26-27.

2. Odo Kasei, *Das christliche Kultmysterium*, Regensburg, Pustel Verlag, 1935, pp. 29-30.

АКАДЕМИЯ НАУК ССРС

ИЗДАНИЕ

СЕРИЯ

Содержание

1. Д. С. СТАНИЛОАЕ

СИНТЕЗА ЕКЕСИОЛОГИКА

1. БИШЕРИКА, ОРГАН АЛ МИНТУИРИИ ШИ СФИНТИРИИ

COMITETUL DE REDACȚIE

Prededinte: I. P. S. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.

- Membri: P. C. Pr. IOAN G. COJOCAR, rectorul Institutului Teologic de grad universitar din București; P. C. Pr. SOFION VLAD, rectorul Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu; P. C. Diacon I. NICOLAEȘCU, profesor la Institutul Teologic de grad universitar din București; P. C. Pr. GRIGORE T. MARCU, profesor la Institutul Teologic de grad universitar din Sibiu.

Redactor responsabil: P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Publice

în starea de înviere, dar extensiunea Lui socială e numai în drum spre starea de înviere, sau Biserica e în amindouă stările, e întinsă între ele. Biserica repetă drumul lui Hristos, dar aceasta înseamnă că în chip tainic însuși Hristos repetă în oameni, cu oamenii, pentru oameni acest drum, pentru a le face neconștient drumul lui Hristos este Hristosul social, comunitar, care «Hristos în calitate de Cap nu se poate despărți de Trupul Său, ci e mai degrabă mereu conducătorul nemijlocit și suflarea cea mai intimă, mereu prezentă în el... Această comuniune între Hristos și Biserica se bazează pe participarea Bisericii la pătimirea și învierea lui Hristos și se activează pe baza aceasta însă se împlinește sacramental în Taine, mai întâi în Botez, cum stabilise Pavel (Rom. 6), în propoziții și rînduri sigure»³.

Omul se mintuiește, unindu-se cu Hristos și repetînd drumul lui Hristos prin Sfintele Taine. Dar această trăire cu Hristos și repetare a drumului către Hristos prin Taine se face în mediul Bisericii, în acest cîmp în care trăiește Hristos prin Harul Său. Propriu zis, ceea ce face ca Hristos să se întindă în Biserica și cîmpul larg, e mediul vast, în care viețuiește în chip vădit Hristos însuși, pe care ea îl experimentează prin Duhul Sfînt. Tainele sînt deci actele parțiale prin care se oferă fiecăruia personal viața dumnezească a lui Hristos din Biserica. De aceea și invers: prin Taine creșterea și hrănirea Bisericii, adică Trupul tainic al Domnului, care nu e decît trupul întregii vieți a Bisericii, ele sînt condiția indispensabilă pentru creșterea trupului Bisericii. Tainele sînt «incheieturile» și «legăturile» care unesc Trupul lui Hristos, pornind din capul lui (Col. 2. 19) și prin aceasta unesc pe credincioși, încît aceștia sînt «ca un singur om», avînd o singură inimă și un singur suflet (Fapte 4. 32). Numai prin Taine se realizează unitatea pentru care s-a rugat Hristos»⁴.

Nic. Cabasila spune: «Biserica se arată prin Taine nu ca prin niște simptome, ci cum se arată inima prin mădulare, rădăcina pomului prin ramuri cum a zis Domnul, ca viața prin mădărite, pentru că aici nu e numai identitate de numiri și de asemănare, ci identitate de lucru, întrucît Tainele sînt trupul și Singele Domnului»⁵. «Fără Euharistie nu e Biserica, precum fără viața nu sînt mădăritele, cum fără rădăcina nu sînt ramuri, cum fără inimă nu sînt mădularele. Euharistia, în felul acesta, e temelia, rădăcina, inițiativa Bisericii fiind viața noastră în Hristos sau viața ei fiind creșterea noastră în Hristos, ea e organul mîntuirii și sfințirii noastre.

2. CONCEPȚIA ORTODOXA DESPRE FIINȚA BISERICII

În timpul din urmă s-a scris mult la ortodocși despre ființa Bisericii. Din tot ce s-a scris rezultă că Biserica în esența sa este trăirea comună a oamenilor cu Sf. Treime, participarea în comun a lor la viața lui Dumnezeu, e o societate de persoane umane cu Persoanele divine. În Biserica, Dumnezeu se unește cu oamenii «pentru a-i lua în societatea Sa». Bise-

3. Odo Kassel, op. cit., p. 26.

4. A. Volcov, *Orthod Vărficiana ot osnov hristianstva*, în «Jurnal Moscovskoi Patriarhii», nr. 2 (febr.), 1951, p. 27.

5. Idem, op. cit., p. 32.

6. Idem, op. cit., p. 33.

rica e «viața care e în sinul societății trinitare, revărsată în umanitate». E «comuniunea mai multor persoane în aceeași viață divină», «viața care este de la început în sinul Tatălui și care fecundată în taina lui Dumnezeu, se comunică nouă și ne face să trăim, cu Hristos, în Dumnezeu, o viață care e viața familiei Tatălui însuși». Astfel «Biserica e comunicarea la mai multe creaturi a vieții Tatălui. Și pentru că e un singur Dumnezeu, e o singură Biserica... Pentru că participăm toți la aceeași viață, care e viața lui Dumnezeu, sîntem toți una cu Dumnezeu și una între noi (în Hristos)... Astfel Dumnezeu însuși e sufletul Bisericii, adică principul creator, realizator și unificator al ei». În formularea cea mai pregnantă, Biserica e «extensiunea vieții divine unei mulțimi de creaturi... Unitatea Bisericii e o comunicare și o extensiune a unității însăși a lui Dumnezeu»⁷.

Nu trebuie să uităm însă că în mod special Biserica este Trupul tainic al Domnului. Numai pentru că e adunată în El, ea e în societatea Persoanelor Sf. Treimi.

Iar Trupul Domnului e, în primul rînd, pentru că cei ce o constituie se hrănesc din Trupul personal al Domnului. Acest adevăr l-a înfățișat cu limpezime categorică Sf. Ciril din Alexandria: «Deci pentru ca și noi înșine să ne împletim într-o unitate cu Dumnezeu și între noi, rămînd totuși distincti pentru cugetare în suflete și în trupuri, prin deosebirea ce ne caracterizează, Unul Născut a găsit un mod pentru aceasta prin înțelepciunea și sfatul Tatălui, propriu Lui. Căci binecuvîntîndu-i într-un trup, adică în al Său, pe cei ce cred în El, prin împărțirea tainică, îi unește în Sine și în treolaltă (ἐνώπιον ομοιωματος καὶ ἀλλήλοισ ἀνεστέλει). Căci cine ar despărți și ar scoate din unitatea naturală întreolaltă (τῆς ἐκ ἀλλήλων φυσικῆς ἐνώσεως) pe cei legați, prin Trupul sînt cel unul, în unitatea cea cu Hristos? Căci dacă poți ne împărțim dintr-o pîne, poți alcătui un trup. Pentru că nu se poate împărți Hristos. De aceea e numită Biserica și Trup al lui Hristos, iar noi mădulări din parte, după cugetarea lui Pavel (Ef. 5. 30). Căci uniți fiind toți în Hristos prin Sfîntul Trup, intrucît L-am luat pe Cel Unul și ne împărțim în trupurile noastre, sîntem mădulări proprii Lui mai mult decît nouă înșine... Iar dacă sîntem uniți întreolaltă în Hristos, și nu numai întreolaltă, ci și cu El, Cel ce se află în noi prin Trupul Său, cum nu e limpede că sîntem toți una și întreolaltă și în Hristos? Căci Hristos este legătura unității (ὁ τῆς ἐνώσεως συνδεσμὸς) fiind același și Dumnezeu și om. Iar despre unirea cea în Duh, urmînd, în cugetare aceeași cale, vom zice iarăși că primînd toți unul și același Duh, adică pe cel Sfînt, ne unim într-un mod oarecare întreolaltă și cu Dumnezeu... Căci precum puterea trupului îi unește (συνώρου) pe cei în care se află, în același mod, socotesc, Duhul lui Dumnezeu cel neîmpărțit, sălășuindu-se în toți, îi adună pe toți într-o unitate... Căci unul fiind Duhul care se sălășuiește în noi, un singur Dumnezeu, Tatăl tuturor, va fi în noi, aduînd prin Fiul în unitatea cea întreolaltă și cu Sine însuși, pe cele ce se împărțesc de Duhul»⁸.

Dar Duhul care ne strînge într-o unitate, ni se dă tot prin Hristos, căci de aceea a primit Domnul Hristos ca om Duhul, pentru ca prin El să ni se comunice nouă.

7. Toate citațiunile le-am luat chiar de la unul din teologii catolici, care a pășit rezerva ce o avea în trecut teologia catolică față de ideile teologilor ruși despre Biserica, socotite prea «mistiche». M. J. Congar, O.P., *Ecclēsia de Trinitate*, în «Irenikon», t. XIV, 1937, Mars-Avril, p. 121 urm.

8. Comentariu la Evanghelia lui Ioan, Migne, P.G., LXXIV, col. 560-561.

Totuși Sf. Ciril insistă să arate în chip special că ne unim cu Hristos și întreolaltă și prin Trupul și prin Duhul Lui, sau și «trupește și duhovnicește» (κατὰ σωματικὸν καὶ πνευματικόν) ca să nu se creadă că ne unim numai prin trup cu Hristos, sau numai prin Duh. Declarând, ca și Pavel, că Hristos ne face prin împărțirea Trupului Său «contrupești» (συνσώματος) cu sine și întreolaltă, Sf. Ciril nuantează ca și acela ideea că, devenind un trup cu Hristos și întreolaltă, trupul acesta tainic nu implică o desființare a trupurilor individuale, ci o «concorporalitate»; Trupul lui Hristos e și al nostru și trupurile noastre sînt și ale Lui; iar întrucît în El ne înțîlnim toți, și trupurile celorlalți sînt ale fiecăruia din noi, precum trupul fiecăruia din noi e al celorlalți. Dar unitatea aceasta tainică are ca legătură pe Hristos. Și toată e ridicată pe un plan duhovnicesc, prin Duhul, care de asemenea ne unie, ca unul și același, pe toți.

Căci numai întrucît Hristos ne comunică Duhul Său, ne unim cu El nu numai ca om, ci și cu Dumnezeu, iar prin El și cu Tatăl. «Căci Fiul vine în noi trupește ca om, unindu-se cu noi prin binecuvîntarea Tainelor; și iarăși duhovnicește, ca Dumnezeu, prin lucrarea și harul Duhului Său, recreînd duhul din noi spre înnoirea vieții și făcîndu-ne părtași ai firii Lui dumnezeiești. Deci legătură a unității noastre cu Dumnezeu și Tatăl este Hristos, aflîndu-se ca Dumnezeu în mod natural în Dumnezeu și Tatăl este Hristos, Drept aceea aîm fost desăvîrșiți în unitatea cu Dumnezeu și Tatăl prin mijlocul Lui»⁹).

Aceeași învățătură despre constituirea și conservarea Bisericii ca Trup tainic al Domnului, prin împărțirea celor ce cred, de El, prin Sf. Taine, o expune cu claritate Nicolae Cabasila: «Căci Sfintele Taine sînt Trupul și Singele Domnului, dar sînt totodată hrana și băutura cea adevărată a Bisericii lui Hristos, iar prin împărțire, nu Biserica se preface în ele, deoarece cele mai tari biruiesc, precum și fierul înroșit în foc se preface el în foc, iar nu focul în fier. Și după cum fierul înroșit în foc ni se arată aceea ca foc, iar nu ca fier, deoarece însușirile fierului sînt absorbite cu totul de cele ale focului, tot așa și cu Biserica lui Hristos: dacă ar putea cineva să o cuprîndă cu privirea, n-ar vedea decît însuși Trupul Domnului, prin aceea că e unită cu El și că se împărțeaște din Trupul Lui»¹⁰).

În cele următoare vom încerca să sistematizăm puțin elementele cuprinse în această prezentare prea generală a esenței tainice a Bisericii:

1. Esența tainică, teandrică, a Bisericii are un temei etern intratinitar. Temeiul acesta nu trebuie căutat, prin speculații sofologice prăpăstioase, într-o realitate divină deosebită de Persoanele divine, ci în însăși taina vieții comune a Persoanelor divine, în sensul indicat de ortodoxul Florensky¹¹ și după el de catolicul Congar.

Un temei treimic, în această accepțiune, e adevărit de înseși cuvintele Mîntuitorului și de interpretările date lor de Sf. Părinți. Și înțelegem acest temei nu numai în sensul că relațiile trinitare divine sînt un model al relațiilor dintre oameni și Biserica, ci și în sensul că ele sînt o putere care produce și adîncește aceste relații, care se manifestă în ele. În viața Bisericii

9. Ibidem, col. 564-565.

10. Nic. Cabasila, *Tălcuirea dumnezeieștilor Liturghii*, trad. în rom. de Diacon Ene Brăniște, București 1946 ed. Inst. Biblic, pp. 90-91.

11. P. Florensky, *Felder und Grundfeste der Wahrheit*, în «Ostliches Christentum», hrsg. von N. Bubnoff și H. Ehrenberg, vol. II, München 1925.

«impletită viața Sf. Treimi. Iubindu-se între ele, Persoanele Sf. Treimi produc și între credincioși atmosfera de iubire. Mîntuitorul se roagă Tatălui înaintea de Patimi, pentru cei ce vor crede: «ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu într-o Tine, ca și ei să fie într-o Noi» (Ioan 17, 21).

Aci relația de unire între Tatăl și Fiul e și model pentru unirea ce trebuie să se producă între oameni, dar și principiu lăuntric al acesteia, căci pentru ca oamenii să poată fi una între ei trebuie să fie «întru Noi», zice Iisus; numai ridicăți în uniunea divină devin și ei una. Tocmai de aceea unirea dintre credincioși în Biserică se face aînt de sfîrșită precum este cea între Tatăl și Fiul. În același timp, între credincioși și Persoanele Sf. Treimi se realizează aceeași unire după har, care este între Persoanele divine.

Iar Cel ce-i ridică pe oameni în unitatea Treimii, sau Cel prin care se coboară uniunea Treimii în oameni, este Fiul. «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine, și Eu întru voi», sau «Eu întru ei și Tu întru Mine» (Ioan 17, 22). Prin aceasta Fiul se unește după har aînt de mult cu oamenii, precum este de unit după ființă cu Tatăl, avînd față de ei aceeași iubire. Și desigur Fiul adunînd în sine pe oameni, Tatăl iubindu-L pe Fiul îi iubește și pe ei cu aceeași dragoste. «Dragostea care Mi-ai dat-o Mie, să fie în ei și Eu în ei», zice Iisus (Ioan 17, 26). Comentînd aceste locuri, Sf. Simion Noul Teolog exclamă: «O, aîntc al tainelor... O, coborîrea negrăită a iubirii lui Dumnezeu față de noi! Căci ne făgăduiește că de voim, va avea cu noi după har aceeași unire, pe care o are El cu Tatăl Său după fire. Dar și noi vom avea aceeași unire cu El, de vom împlini poruncile Lui... O făgăduință înfricoșată! Că aceeași slavă pe care a dat-o Tatăl Fiului, ne-o dă și nouă Fiul după har. Și ceea ce-i și mai mult, e că precum este Fiul în Tatăl și Tatăl în Fiul, așa și Fiul lui Dumnezeu este în noi și noi în El după har, dacă vrem»¹²).

Sf. Ciril din Alexandria, mergînd și mai aîntc în înțelesul cuvintelor amintite ale Mîntuitorului, spune că întrucît Fiul lui Dumnezeu făcîndu-se om se bucură și ca om de aceeași iubire a Tatălui Său, în baza faptului că e și ca om aceeași persoană, prin aceasta a cîștigat, în Sine, aceeași iubire a Tatălui, de care se bucură El, pe seama tuturor celor ce se unesc cu El. În felul acesta a extins iubirea intradivină a Tatălui față de Fiul și peste oameni. «Vor cunoaște, zice (Mîntuitorul), pe lîngă acestea, nu mai puțin, cei ce s-au împărțit de harul așa de mult dorit, că i-ai iubit pe ei, precum M-ai iubit și pe Mine. Căci Cel ce a primit în unitate pe Cel ca noi și dintre noi, adică pe Hristos, și l-a învrednicit de o așa de mare iubire (vorbim iarăși de El ca om) și ne-a dat și nouă puterea să o dobîndim pe aceasta, cum nu ne-a iubit în aceeași măsură?» (op. cit., col. 565).

Totuși această iubire noi nu o avem în baza firii noastre, în baza egalității în Dumnezeu cu Tatăl, ci o primim după har, sau ca dar, în baza faptului că Fiul lui Dumnezeu făcîndu-se om ca noi, iubirea ce o primește El și ca om se revărsă prin El și asupra noastră. «Și să nu turbure aceasta pe nimeni dintre cei ce au minte. Căci e clar și neîndoielnic că în nici un fel nu va rivaliza vreo dată sluga cu Stăpînul său; și nici nu va iubi Dumnezeu și Tatăl pe Fiul Său în aceeași măsură cu făpturile. Dar trebuie cugetat la aceea că pe Cel iubit din veci îl vedem începînd a fi iubit cînd s-a făcut om. Deci primînd ceea ce avea, nu a primit pentru Sine, ci a luat și

aceasta pentru noi. Căci precum prin Inviere a zdrobit puterea morții nu ca să-și dobândească Sie-și Invierea, ca Dumnezeu și Cuvântul, ci dându-ne-o nouă (căci toată firea omului era în Hristos triumfând asupra legăturilor morții), așa nu se va cugeta că a primit pentru Sine iubirea de la Tatăl. Căci era pururea și din veci iubit, și ca să ne facă parte de iubirea Tatălui, a primit-o pe aceasta de la El și când s-a făcut om¹³.

Astfel iubirea intratreimică se face principiu constitutiv al Bisericii prin Fiul. Acesta, prin intruparea Sa, prin recapitularea umanității în Sine, face ca iubirea Tatălui față de Sine să se reverse și peste oameni și oamneni să iubească în Hristos pe Tatăl cu aceeași iubire de fii.

Din acestea se arată de ce temelul divin al Bisericii e găsit de Sf. Părinți nu numai în Sf. Treime în general, ci și în mod special în Fiul. Așa Sf. Grigorie de Nisa pornind de la episodul înțărării lui Moise în tenebrele divine pe Sinai, unde i s-a arătat modelul cortului de jos, consideră că templul, sau mai bine zis cortul acela, este «Hristos, puterea și înțelepciunea lui Dumnezeu»¹⁴. Aceasta arată o legătură specială a Bisericii cu Fiul lui Dumnezeu. Din două motive consideră Sf. Grigorie de Nisa pe Fiul ca model al cortului de jos. Întîi Fiul e în mod special modelul omului, care e cortul sau templul de jos. Pe acesta l-am ruinat noi prin ieșirea din cortul de sus. Fiul lui Dumnezeu, intrupându-se, a fixat iarăși cortul de jos, unindu-l cu cel de sus¹⁵. Dar cortul cel de sus este totodată «existența cea adevărată, Dumnezeu cel unul născut, care cuprinde în sine toate și care a fixat în noi cortul său propriu»¹⁶. Desigur nici cuvîntul cort nu e întru totul adecvat pentru a indica realitatea dumnezeiască. Dar e cel mai potrivit, «căci puterea care cuprinde toate cele ce există, în care locuște toată plinătatea dumnezeirii, acoperămîntul totului, care conține în ea totul, se numește în sens propriu cort»¹⁷. În acest cort a văzut, după Sf. Grigorie de Nisa, Apostolul Pavel tainele cereștii pe care nu-i cu puțință omului să le gătească¹⁸.

De sigur întruțit Tatăl e în Fiul și Duhul Sfînt la fel, cortul sau templul divin are o legătură cu întreaga Sf. Treime¹⁹.

Dar calitatea de cort sau de templu i se potrivește în mod special Fiului, alți pentru că în El s-au făcut toate și în El se vor readuna toate, cît și pentru că omul care e și el un templu, templul văzut, are o conformitate deosebită cu Fiul, legînd și el prin cugetare și prin lucrare toate cu sine.

Deci în Dumnezeu găsim temelul etern al Bisericii în ambele înțelesuri: a) intruțit Treimea e comuniunea perfectă de Persoane și b) intruțit Fiul e locașul în care se află rădăcinile tuturor făpturilor și în care sînt chemate toate să se adune.

Am putea spune că în primul înțeles al Bisericii, în cel de comunitate, temelul ei etern e dat în viața internă de perfectă comuniune a Dumnezeuirii și ca atare e constituit de toate Persoanele divine. În al doilea înțeles, în cel de locaș, temelul ei e dat în viața divină întoarsă spre făpturi, ca locaș în care au să se adune făpturile, și rolul acesta îl are în special Fiul care

13. *Ibidem*, col. 565.

14. Vita Moysis, Migne, P.G. XLIV, col. 381.

15. Acestea le spune Sf. Grigorie de Nisa și în legătură cu cuvîntul lui Pavel că, odată vom îmbrăca peste cortul nostru de jos pe cel de sus; II Cor. 5, 1-2.

16. Migne, P.G. XLIV, col. 381 C.

17. Migne, P.G. XLIV, col. 381 C.

18. II Cor. 12, 4.

19. Evrei 9, 12.

face și în opera creației și în a mîntuirii legătura între Dumnezeu și lume. În acest înțeles, Fiul e în chip special fundament al Bisericii ca locaș suprafiresc în care a fost făcută să existe lumea și în care e destinată să se readune după eliberarea ei de păcat, prin Fiul lui Dumnezeu cel întrupat. Între cele două înțelesuri ale temelului divin al Bisericii este, se înțelege, o legătură: prin Fiul ca locaș, oamnenii sînt atrași în viața Sf. Treimi ca comunitate, devenind ei înșiși comuniune. Prin Fiul se extinde dragostea intertreimică între oameni, sau sînt ridicați ei la ea.

Legătura între cele două aspecte ale fundamentului divin al Bisericii, între cel de locaș (Fiul) și cel de comuniune divină (Sf. Treime), se poate vedea și altfel: omul făcut și el templu după chipul Fiului, nu e o ființă singulară, ci e membru al unei comunități. El caută comuniunea, nu se simte întreg cînd e singur. Omul e biserică nu numai în sensul de locaș, ci și în sensul de membru al comunității, sau e locaș în sensul că e destinat să facă loc în sine semenilor săi, că nu poate exista ca locaș gol: locașul e loc de împreună viețuire și fără aceasta locașul nu-și plinește rostul de locaș. Astfel și Fiul fiind ca model al omului locaș, e în același timp membru al comunității treimice, e locaș ce are în sine pe Tatăl și pe Duhul Sfînt. Precum omul nu poate fi conceput ca existînd singularic, așa nici Fiul nu poate fi conceput decît în unire cu Tatăl și cu Duhul Sfînt. Deci în calitate de templu de sus, Fiul nu poate fi conceput decît în legătură cu Tatăl și cu Duhul Sfînt.

În rezumat, comuniunea treimică ni se face, prin Fiul, locaș nouă, celor de jos, întîi la creațiune și apoi prin Intruparea, Jerfta și Invierea Domnului.

2. Astfel fundamentul etern al Bisericii se reflectă din Dumnezeu în natura umană, încît putem vorbi și de un temel natural-omenesc al Bisericii. După Sf. Părinți, o Biserică primordială a existat în paradis. După Mitropolitul Filaret al Moscovei «creațiunea e deja o pregătire a Bisericii, care va avea începutul în paradisul terestru, cu primii oameni... Nu e deci de mirare că cosmologia primește astăzi o notă eclesiologică, care nu se opune deloc, ci din contră, dă o valoare nouă cosmologiei cristologice a Sf. Maxim»²⁰.

După căderea în păcat, «Domnul pune bază la ceea ce se cheamă Biserica Vechiului Legămînt». «Chiar în sinul întunecimilor păgînismului... există o stearpă Bisericii păgînă, cum spun cîntările liturgice»²¹, mai mult ca o aspirație decît ca o împlinire a legăturii omului cu Dumnezeu. «De-a lungul tuturor vicisitudinilor, care au urmat, după căderea umanității și după distrugerea Bisericii prime, Bisericii paradisiace, creatura a păstrat ideea vocației sale și în același timp ideea Bisericii, care se va realiza deplin după Golgota, după Cînzecime, ca Biserică propriu zis, ca Biserică indestructibilă a lui Hristos»²². E mai mult un cosmar, decît o realitate, dar și cosmarul se hrănește din realitate. Fundamentul natural — omenesc al Bisericii, sau mai bine zis fundamentul bisericesc al naturii omenescii, ca reflex al fundamentului divin al Bisericii și al firii, stă în unitatea firii și în pluralitatea persoanelor care rămîn, în această unitate. Păcatul a stîrșit

20. Lossky, Essai sur la Théologie mystique de l'Eglise orientale, p. 106.

21. S. Eulgakov, Ortodoxia, p. 8.

22. Lossky, op. cit., p. 107.

Numai în Fiul cel întrupat, temelul intratremic al Bisericii se întindește cu aspirația umanității după ea, împlinind-o, dragostea intratremică se comunică real oamenilor și unirea între Tatăl și Fiul devine unire între Tatăl și oameni în Hristos prin Duhul Sfânt, sau comuniunea treimică de vine și comuniune între Dumnezeu și oameni.

Primul pas pentru extinderea vieții treimice în umanitate, sau al ridicării umanității în locașul Bisericii cerești, l-a făcut Fiul prin întruparea Sa. Prin această a intrat Dumnezeu în lumea firea umană. Dar ca actualitate s-a născut Biserica în omenire în ziua Cincizecimii, când o seamă de persoane umane au devenit și ele locașuri ale Duhului Sfânt, precum e Fiul ca persoană treimică din veți și precum a devenit și ca om în mod plin de la înălțarea la dreapta Tatălui. Căci trebuia să redevină omul locaș al lui Dumnezeu, ca prin această să redevină locaș și pentru semenii săi. Trebuia să se restabilească comuniunea între el și Dumnezeu, ca să se poată restabili și între el și semenii. Dar nu înainte de aceasta, ci prin De aceea nu s-a putut naște Biserica numai printr-un singur om, ci prin mai mulți deodată. Insa pentru aceasta trebuia întâi «întărit cortul de jos», cum spune Sf. Grigorie de Nisa, ceea ce a făcut Fiul, prin întrupare, jertfă, înviere și înălțare. Când redevine un om locaș al lui Dumnezeu prin restabilirea chipului lui Dumnezeu în sine, se restabilește și comuniunea sa cu semenii în Dumnezeu.

4. De aci urmează că Biserica are o latură obiectivă, dumnezeiască, ce nu depinde de oameni, ci e dată de sus, dar și una subiectivă, omenească. De aceea Biserica e întemeiată de Dumnezeu prin Hristos, nu de oameni, și în continuarea ei de asemenea depinde de Dumnezeu, nu de oameni, dar ea se constituie și continuă nu numai prin Dumnezeu, ci și prin aderarea oamenilor. Ea nu se produce printr-o simplă învoire între oameni, dar nici fără această învoire. Biserica s-a întemeiat o singură dată, prin coborrea nimbilor de foc peste oameni — energiile divine — care rămân de atunci neîntrerupt între oameni, neintervenind nicio întrerupere în existența Bisericii. Biserica nu e numai comuniune de oameni, întemeiată la un moment dat de ei înșiși, pentru a cultiva sentimentul religios, ci e realitate întemeiată în ziua Cincizecimii de Hristos și în Hristos prin Duhul Sfânt. Locașul cereșc, ambianța divină, mediul divin al Bisericii a fost pus la dispoziția oamenilor în ziua aceea când s-a produs și prima comuniune între oameni. De atunci toți cei ce vor să facă parte din Biserica intră în acel locaș, care e Hristos, intrând prin aceasta sub lucrarea Duhului Sfânt. Locașul cereșc ca vas al comuniunii oamenilor îl uită nu numai protestantismul și sectele, ci și teologia catolică, care concepe Biserica drept o simplă societate juridică între oameni care cred, nestrăbătută și neînvaluită de ambianța dumnezeiască.

5. Dar, comuniunea între oameni intrând în mod esențial în componența Bisericii, sau fiind necesar de comuniunea omului cu Dumnezeu, nu au dreptate nici Protestanții luterani care socotesc că e posibilă o comuniune a omului singular cu Dumnezeu și deci o mintuire a acestuia, Biserica fiind totalitatea unor astfel de monade dispersate ce comunică exclusiv cu Dumnezeu.

6. În Biserica trebuie să se accentueze tot așa de mult aspectul de stabilitate, cât și cel dinamic. Biserica e un locaș dumnezeesc pentru toți cei ce cred. Dar locașul acesta e laboratorul în care se lucrează desăvârșirea celor ce-l locuiesc. Iisus Hristos îi poartă pe toți în sine ca locaș sfințit și sfințitor, așteptând ca toți să vadă frumusețea Lui. Sau Hristos e în toți ca o

această unitate²³) și persoanele, care sînt unități intercomunicante, în care se manifestă o unitate de bază, au devenit în mare măsură indivizi, adică unități purtate de voința de a ține continuitatea naturală dintre ele²⁴). Dar o tăiere deplină a acestei continuități n-au putut efectua oamenii nici după păcat. Ei nu sînt numai indivizi, ci au rămas un amestec de indivizi și persoane. În cel mai rău caz omul se sbate între egoismul de a anula pe toți ceilalți și între dorul de a fi admirat de ei, avînd o mare trebuință de laudele semenilor. În cazul mai bun, care e foarte frecvent, omul caută chiar o comuniune reală cu semenii. Necesitatea unor relații intime personale, a așa numitului raport eu-tu, a fost pusă în evidență nu numai de un gânditor ortodox ca Florensky²⁵), ci și de gânditori cu totul laici. Iar marea atenție de care se bucură la unii teologi protestanți acest raport²⁶), e un semn că o anumită urmă de Biserica a rămas și la ei și că se doresc și ei după o Biserica deplină.

3. Dar Biserica în sens propriu și deplin nu se poate înfiptui numai prin puterile naturale umane. «Dacă ideea Bisericii — mediul în care se înfiptuiește uniunea omului cu Dumnezeu — e deja implicată în ideea cosmosului, aceasta nu înseamnă că însuși cosmosul ar fi Biserica»²⁷). Biserica se constituie din înfiptirea naturalului cu supranaturalul, a omeneșului cu dumnezeescul. Ființa ei e teandrică. «De la Cincizecime universul creat și limitat va purta în sine un corp nou, posedînd o plenitudine necreată și nelimitată, pe care lumea n-o poate conține. Acest corp nou este Biserica; plenitudinea pe care o conține este harul, profunzimea energiilor divine, prin care și pentru care a fost lumea creată... Universul întreg este chemat să intre în Biserica, să devină Biserica lui Hristos, pentru a fi transformat, după sfinșitul veacurilor, în împărăția veșnică a lui Dumnezeu. Creată din nimic, lumea își găsește desăvîrșirea ei în Biserica»²⁸). Omenescul trebuie să intre în locașul cereșc al Fiului, împreună cu firea pentru a deveni, împreună cu aceea, Biserica. De aceea se spune că Biserica pogoară de sus «ca un vas»²⁹), e cetatea coborîtă de sus, Ierusalimul cereșc, avînd să ni se descopere în toată splendoarea sa la sfinșitul veacurilor, cînd dumnezeescul va fi făcut străveziu omenescul și toată firea³⁰).

23. Sf. Maxim Mărturisitorul, Răspunsuri către Taleale, Cuvînt înălțat, în «Fi-localia», vol. III, Sibiu 1948, p. 10: «Așa s-a tăiat firea cea mică în nenumărate părțile, și noi cei ce stătem de aceeași fire, ne mîncăm unii pe alții ca reptilele și fiarele».

24. Vl. Lossky, Personalitatea și gîndirea Fericeului Patriarh Sergheie, în Patriarhul Sergheie și moștenirea lui duhovnicească (rus.), Moscova, ed. Patriarhiei Ortodoxe, 1947, pp. 263, 270: «În starea noastră de după păcatul strămoșesc noi nu cunoaștem persoana creată în aspectul ei pur: ceea ce în viața obișnuită numim persoană, nu e persoana în esența ei. Noi cunoaștem numai indivizii care au spart natura omenească unită, au împărțit-o între ei, raportîndu-se la ea, ca la o proprietate particulară», opunînd unul altuia interesele lor proprii, ca și cînd ar fi niște porțiuni închise ale naturii.

25. Op. cit., p. 61 urm.

26. De plîdă la Karl Heim, Glaube und Denken, și Fr. Gogarten, Ich glaube an den dreieinigen Gott.

27. Vl. Lossky, Essai, etc., p. 107.

28. Vl. Lossky, op. cit., pp. 107-108.

29. S. Bulgakov, Thesen über die Kirche, în Procès-Verbaux du Congrès des

Theologiens orthodoxes à Athènes, p. 128.

30. Apoc. 21, 2, urm. Evrel 12, 22, urm.

compoară ce așteaptă să fie descoperită de conștiința celor în cari se află. Lucrarea aceasta se atribuie cu deosebire Duhului Sfânt. El îi face pe cei din Hristos să-și dea seama că sînt în El. Hristos e în adîncul credincioșilor de la Botez, dar adîncul acesta devine sensibil la prezența Lui prin Duhul Sfînt, care pune în mișcare voia omului. Sînt cele două aspecte: fristic și pneumatologic al Bisericii, în sensul arătat de Lossky 31). De aceea în Biserică sînt și păcătoși, ea însăși fiind fără pată. Dar păcătoșii din Biserică sînt deosebiți de cei ce nu sînt membri ai Bisericii. Numai cei ce nu mai vreau să admită vreuna din învățăturile Bisericii și cei ce nu mai recunosc ierarhia ei, sînt scoși din Biserică, cei dinții ca eretici, cei de-al țigile ca schismatici. Păcătoșii e posibil să se îndrepte, pentru că ei nu-și justifică teoretic păcatul, ei recunosc că Biserica e dreaptă, dar ei sînt în greșală. Ereticii și schismaticii nu mai recunosc autoritatea Bisericii ca învățătoare și îndrumătoare, ridicîndu-se pe ei deasupra Bisericii.

7. Intrucît îndumnezeirea oamenilor se continuă și în cer și viața în ei, Treime și cu toți sfinții și îngerii începe de aici, dar se continuă în veci, în Biserică de pe pămînt și cea din cer este nu numai o solidaritate, ci o continuitate. Totuși între stadiul Bisericii de pe pămînt și cel din cer este o deosebire. Catolicii reproșează ortodocșilor că privind Biserica exclusiv ca un mister al vieții în Hristos, nu mai fac nicio deosebire între Biserica de pe pămînt și cea din cer; nu mai văd caracterul militant al Bisericii de pe pămînt 32). Acest reproș nu poate viza însă deosebite doctrina ortodoxă despre Biserică.

Mărturisirea lui Dositieiu zice: «Nu confundăm Biserica aceasta care e pe drum (în via), cu aceea care e în patrie. Aceasta e absurd și imposibil. Dintr-acestea una luptă pînă acum pe drum. cealaltă a primit coroana și triumfă adunată în patrie». Această împotriva Mărturisirii lui Kiril Lăzaris care le confunda. Deosebirea aceasta o face Mărturisirea lui Dositieiu, pentru că în articolul următor să poată socoti în Biserică și pe păcătoși, pe care Mărturisirea lui Lucaris îi exclude. Biserica noastră reprezintă Liturgismului și definiția Bisericii ca «congregatio sanctorum» din art. VII Confesiunii Augustane confundă cele două faze ale Bisericii.

Dar Biserica, de pe pămînt și din cer sînt în legătură. E o trecere neconținută de la una la alta. Rugăciunile noastre merg la sfinți. Sfinții apar pe pămînt, ne ajută nouă, în moaștele lor e prezență o anumită putere a lor. Ceea ce unește mai mult cele două părți ale Bisericii, e rugăciunea.

St. Maxim Mărturisitorul vorbește de o îndumnezeire a omului care începe de aici și continuă în veci, dar pe de altă parte face deosebire între îndumnezeirea de pe pămînt, la care contribuie și omul prin activitatea lui și între cea veșnică pe care omul o pătimește numai. Mai precis, pe pămînt omul luptă pentru dobîndirea virtuților, pe cînd îndumnezeirea în sens strict urmează după această luptă, în cer, fără nicio lucrare din partea omului. Dar intrucît și prin virtuți omul creștin în Dumnezeu și Dumnezeu lucrează în el, poate fi numită și creșterea aceasta îndumnezeire. Prin înaintarea în virtute se face Hristos în noi om, prin îndumnezeire se prefac oamenii în Hristos, dumnezei după har 33). Așa dar, între stadiul de pe pămînt al Bisericii și cel din cer nu e o indentitate, dar nici o discontinuitate, ci o conti-

31. Op. cit., p. 171 urm.

32. Congar, Mühler et l'Ecclésiologie, în «Irenikon», 1935, nr. 4, p. 332.

33. «Așa dar, aici găsimu-ne în stare de activitate, vom ajunge odată la sfințirea veacurilor, luînd sfințit puterea și lucrarea noastră, prin care activăm, iar în vea-

nuare. Oamenii trăesc tot în Dumnezeu și pe pămînt și în cer. Dar Dumnezeu sporște pe pămînt prin puterea Sa. puterea omenească de activitate, pe cînd în cer puterea omenească de activitate și de luptă face loc vieții dumnezeiești după har. Nu se neglijează cituși de puțin lupta cu păcatul în Biserica Ortodoxă și nu e în spiritul acestei Bisericii nici renunțarea la luptă pentru convertirea societății sau a lumii păgîne. Dar în lupta această creștinii ortodocși n-au conștiința că sînt numai ei de ei ca oameni, ci conștiința că Hristos le dă puterea de luptă și rezultatele. Nu e în Biserica Ortodoxă încrederea exclusivă în organizare și în combinații ale istețimii omenești, în mijloacele exterioare pe care le dă omul, ci o încredere în lucrarea Duhului prin om, în iradierea unei forțe divine, dacă omul se face prin curăție vrednic de ea. De aceea accentul principal se pune la ortodocși pe prefacerea adîncă, pe curăția celui ce vrea să aibă roade în activitatea sa. În lipsa puterii dumnezeiești care lucrează prin astfel de oameni, zadarnice sînt toate combinațiile și planurile organizate ale unei istețimi pur omenești.

8. Dacă Biserica nu e numai o convenție între oameni, ci mai întii un cadru și o putere dumnezeiască, ce se pune mereu la dispoziția oamenilor prin jertfa liturgică și prin tainele fixate de Dumnezeu ca mijloace ale harului și dacă își are normele de viață de la Dumnezeu, ea e în cel mai înalt grad o instituție, nu numai o comuniune a cărei formă și durată atîrnă de bunul-plac al oamenilor. Oamenii sînt schimbători, Biserica rămîne mereu aceeași.

Unii teologi ruși păcătuiesc prin deprecierea acestui aspect al Bisericii. Ei opun viața instituției. «Biserica lui Hristos nu este o instituție; ea este o viață nouă cu Hristos și în Hristos, condusă de Duhul Sfînt» 34). Dar caracterul de instituție al Bisericii nu se opune celui de comunitate în dragoste. Temeiul instituțional al Bisericii e Hristos, care depășește pe oameni, dar îi și îmbrățișează, care rămîne acelaș, dar acelaș nu într-o rigiditate impersonală, ci în oferirea jertfei Sale și a roadelor ei, prin taine, tuturor celor ce vreau să le primească. Biserica nu e o instituție în sensul unui sistem de norme lipsit de Hristos și supravegheat de o autoritate impersonală, nu e o instituție ce desparte pe oameni de Hristos, ci o instituție pînă de Hristos o instituție care îi privește pe toți și-i ascultă pe toți, dar în acelaș timp de Hristos cel neschimbat în bunurile pe care le oferă și în poruncile ce le cere împlinite de la oameni ca mijloc de desăvîrșire al lor. Biserica e instituție cum e familia instituție; Hristos e temeiul ei instituțional, fără a înceta să fie o persoană, cum e tatăl temeiul sau păstrătorul caracterului instituțional al familiei pe care îl impune tuturor. Biserica e o școală în care sînt crescuți oamenii, așa cum familia e o astfel de școală. Ei trebuie să împlinescă poruncile lui Hristos pentru creșterea lor. Hristos îi ajută nevăzut în aceeaș, căci «Hristos e ascuns în poruncile sale» 35). Ca instituție în care tre-

curile ce vor veni, pătîmind prefacerea îndumnezirii prin har, nu vom fi în activitate, ci în pasivitate și de aceea nu vom ajunge niciodată la sfințitul îndumnezirii noastre. «Fericit este deci cel ce L-a prefăcut în sine cu înțelepciune (prin virtuți) pe Dumnezeu, om, căci după ce a împlinit înfăptuirea acestei taine, pătimește prefacerea sa în Dumnezeu prin har, iar acest lucru nu va înceta de a se săvîrși pururea». Răspunsuri către Talasie, 22, în «Filocalia», vol. III, pp. 72, 73.

34. S. Bulgakov, Ortodoxia, pag. 1. Dar învățătura ortodoxă în genere apără instituționalismul și sacramentalismul Bisericii, față de arbitrarul omeneșc atît de schimbăcios, susținut de protestanți.

35. Sf. Marcu Ascetul. Despre legea duhovnicească, cap. 90, în «Filocalia», I, ed. II, p. 247.

buie săvârșite tainele ca mijloace obiective ale harului, în care trebuie explicate poruncile Domnului și învățătura Lui, păstrînd-o neschimbă, în care oamenii trebuie să fie ajutați în slăbiciunile lor în fiecare clipă, Biserica trebuie să aibe și organe special însărcinate și împuternicite cu aceste funcțiuni, înzestrate cu autoritate divină, pentru săvârșirea unor acte de caracter obiectiv și divin sau sacramental. Despre raportul acestor organe, sau al ierarhiei, cu corpul Bisericii rămîne să se trateze mai pe larg într-un capitol special.

9. Dacă Biserica este nu numai comuniune cu Dumnezeu, ci comuniune între oameni și instituție pentru ei, dacă și cei păcătoși fac parte din ea și dacă ea are o ierarhie încredințată cu păzirea și păstrarea învățăturii lui Hristos și cu administrarea tainelor, Biserica nu e acuzată vederii camenilor, ci ea se vede. Protestanții susțin că Biserica e nevăzută, că nu toți cei ce mărturisesc cu buzele învățătura Bisericii și se conformează ordinii ei administrative sînt membrii ai ei, ci numai cei cu adevărat credincioși, ei care nu-i poate cunoaște nimeni din afară. Ei taie orice legătură între așa zisa Biserica din afară, care nu e propriu zis Biserica, și între Biserica nevăzută³⁶⁾.

Desigur în Biserica nu totul e văzut.

«Nu numai Domnul, capul ei, e nevăzut, nu numai harul sfinților și mîntuitor din ea e nevăzut, ci și unirea cu Domnul prin credință, este duhovnicească și nevăzută. Preciz vorbind, Biserica este părtașă la amîndouă elementele, la cel dumnezeesc și la cel omenesc, la cel văzut și la cel nevăzut. Dar elementul văzut e unit, ca sufletul cu trupul, în chip indisolubil cu cel văzut... Precum în Cuvîntul lui Dumnezeu cel întrupat cele două firi s-au unit într-o unitate, în persoana unică a Domnului, la fel și în Biserica, mîreasa cea sfîntă și nepătată a Lui, totalitatea credincioșilor e unită cu Capul și Intemeietorul ei nevăzut³⁷⁾.

Termenii văzut și nevăzut au însă în referirea lor la Biserica un înțeles mai complex. Pentru cei ce cred și cu deosebire pentru cei progreseși în credința și viața creștină, cele nevăzute ale Bisericii devin evidente. Ele se văd, dar cu ochii duhovnicești; nu cu cei naturali; ele sînt văzute, dar altfel decît lucrurile fizice, naturale. Incit într-un anumit sens toate cele din Biserica sînt văzute, deși nu în toată adîncimea lor. Iar pentru cel necredincios, Biserica în totalitatea ei este nevăzută ca Biserica.

Biserica e cunoscută ca Biserica prin credință³⁸⁾. Pentru cel înaintat în viața duhovnicească, Biserica în totalitatea ei este văzută. Pentru acesta elementul văzut în Biserica e un simbol, adică un transparent al elementu-

36. Unii teologi protestanți propun chiar ca pentru evitarea echivocului să se folosească pentru Biserica nevăzută alt termen, de pildă: Împărăția lui Dumnezeu, Mulert, *Konfessionskunde*, Giessen, 1927, p. 417.

37. H. Andrusos, *Symbolica* (grec.), p. 75.

38. Homiacov, *Die Einheit der Kirche*, 5, 8, în *Ostliches Christentum*, vol. cit., p. 11: «Biserica mărturisește credința în ea însăși... În această mărturisire ea arată că cunoștința despre existența ei e asemenea e un dar al harului care e dat de sus și e accesibilă numai credinței, nu rațiunii... Biserica nevăzută nu e comunitatea văzută a creștinilor, ci Duhul lui Dumnezeu și harul tainelor, care locuiesc în această comunitate. De aceea și Biserica văzută e văzută numai de credincioși, căci pentru necredincioși, taina e numai un rit și Biserica numai o societate».

lui nevăzut, dumnezeesc. Viața Bisericii este simbolică, conținînd în ea și în toate manifestările ei dumnezeescul, fiind pătrunse de dumnezeesc³⁹⁾.

Ea are o viață ascunsă cu Hristos în Dumnezeu. «Socotesc, zice Sf. Cîril al Alexandriei, că nu s-ar abate cineva de la adevăr, dacă ar vrea să spună că Biserica s-a mutat la o altă viață, adică la una mai bună și mai înaintată decît cea a lumii; căci a murit lumii, deoarece nu mai suferă să cugete cele ale lumii și trăiește lui Dumnezeu, deohovnicește, prin viețuire evanghelică. Căci deși e în lume pentru viața în trup, dar oarecum se ascunde, neavînd strălucirea lumii, și aproape că s-a îngropat cu Hristos. Și aceasta socotesc că este ceea ce ne-a spus prea înțeleptul Pavel: «Ați murit și viața voastră s-a ascuns cu Hristos în Dumnezeu» (Colos. 3, 3)⁴⁰⁾.

Dar în același timp actele Bisericii au o identitate statornică și viața ei se manifestă în forme stabile. Ele nu se schimbă în mod capricios, incit credinciosul știe care acte și manifestări au calitatea de simbol al dumnezeesului și deci știe unde este Biserica; ea se vede.

Pe de altă parte revărsarea aceasta a dumnezeesului în actele văzute ale Bisericii și în cele corespunzătoare ale credincioșilor sfințește și latuarea văzută a existenței. Credinciosul nu trebuie să se refugieze în interior pentru a găsi sfințenia și prezența lui Dumnezeu. Iar odată condiția aceasta împlinită, toată viața externă se sfințește.

10. Biserica în calitate de Trup tainic, fiind încredințată de Mîntuitorul cu administrarea Sfințelor Taine, ca organe ale harului, și cu păzirea și propovăduirea nealterată a învățurii revelate, este singurul timp în care se cîștigă în mod ordinar mîntuirea, și este înzestrată cu infailibilitate.

Sfinții Părinți au asemănat Biserica, cu corabia lui Noe, care singură scapă de la pierzare. Iar predarea ereticilor și schismaticilor anatemei, a înțeles-o ca o predare a lor Satanei, după cuvîntul Apostolului Pavel (I Cor. 5, 5). Desigur ea a făcut-o aceasta cu durere, dar a trebuit s-o facă pentru apărarea corpului credincioșilor de infectare. Expresiunea «extra Ecclesiam nulla salus» s-a înțeles în sensul că «singură Biserica este calea ordnădută de Domnul spre mîntuire, iar erezia și schisma nu sînt laboratoare de aceeași putere ale mîntuirii rînduite de Dumnezeu». Cine se alătură lor nu ajunge sigur la mîntuire. Ele amăgesc pe om cu false lumini, îl depărtează de la adevărul revelat, și deci îl îndepărtează de la mîntuire. «Dar de aci nu urmează că toți cei din afară de Biserica se pierd fără deosebire». Desigur, întrebarea cine din cei de afară se mîntuiește, nu poate fi decîși de oameni, cari amestecă elemente personale într-o asemenea discuție și nu cunosc tainele sufletelor cum le cunoaște Dumnezeu. În ce privește pe cei excomunicați din Biserica, este evident că Biserica nu vrea să-i lipsească pe aceștia de viața veșnică, ci să-i aducă la cunoștință și îndreptare. Soarta sufletului lor rămîne în seama lui Dumnezeu, deoarece Biserica nu cunoscă ște ce s-a întîmplat în ultimele clipe ale vieții lor». Iar cei născuți în afară de Biserica și stăpîniți fără voia lor de neștiință, pot să fie judecați mai blind. «Și precum revelația lui Dumnezeu în natura externă duce pe mulți

39. S. Bulgacov, *Orthodoxia*, pp. 5, 6, 9: «Totul în Biserica este invizibil și misterios, totul depășește limitele lumii vizibile; asemenea însăși tot ce nu se vede poate să devină vizibil și faptul că se vede invizibilul este condiționează însăși de existență a Bisericii». «Invizibilul există în vizibil, este cuprins în el; împreună formează un simbol. Cuvîntul simbol desemnează un lucru care aparține acestei lumi, care e în mod strîns legat de ea, dar care are, cu toate acestea, un conținut a căru existanță este anterioară tuturor reacrurilor».

40. *Glaphurorum in Genes*, lib. VI, Migne, P.G. LXXIX, col. 526.

la o cunoaștere mai dreaptă a Lui, tot așa, și cu atât mai mult, adevărul pe care îl propovăduiesc cei din afară de Biserică, în măsura în care judecă drept, și conformarea vieții lor cu acest adevăr, poate să le folosească drept bază de viață și comunicare supranaturală cu lumina, care luminează pe tot omul ce vine în lume (Ioan 1, 8). Aceasta cu atât mai mult cu cât mulți, deși sînt dornici să îmbrățișeze învățătura cea dreaptă și să vină la Biserică cea adevărată, sînt împiedecați de o neștiință de neînvinș. Iar neștiința și scuzata înaintea lui Dumnezeu, cum observă Döllinger și cum conștientă creștinii cu mintea sănătoasă. Astfel «extra Ecclesiam nulla salus» înseamnă că «purătorul ordinar și ordinduit al condițiilor mîntuirii e Biserică». «Dar prin aceasta nu se exclud vehiculele extraordinare ale harului la cei ce petrec fără vină în rătăcire, nici nu se limitează puterea lui Dumnezeu». Minunile sînt posibile și în ordinea naturală și în cea supranaturală, zice Guetté (Union chrétienne, 1862, pp. 82-83). În general putem zice că afară de Biserică nu există mîntuire, «dar e adevărat de asemenea că Dumnezeu prin-o minune a harului Său dispune duhurile și inimile unor persoane ce nu aparțin Bisericii în exterior, însușindu-le cunoștința și dragostea lui Iisus Hristos... Aceasta nu desființează dogma «extra Ecclesiam nulla salus», deoarece numai printr-o minune în ordinea supranaturală se poate mîntui cineva dintre cei ce nu aparțin exterior Bisericii». Dar întrucît nu mai Dumnezeu știe în cine lucrează astfel harul dumnezeesc și la cine e o neștiință nevinovată și la cine una vinovată, chestiunea în concret cine din afară de Biserică se mîntuiește, nu o poate decide nici un om. Omului îi ajunge să știe că Biserică este organul ordinar și sigur al mîntuirii, pentru cel ce trăiește în conformitate cu învățătura ei. Acesta e lucru sigur și îi ajunge spre mîntuire (41).

Biserică, fiind călăuzită de Duhul Sfînt la tot adevărul (42), este înzestrată cu infailibilitate, fiind «stîlpul și întărirea adevărului» (43). Prin infailibilitate Biserică nu descoperă noi adevăruri, ci păstrează pe cele revelate, interpretîndu-le și formîndu-le corect. Revelația e terminată în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel întrupat. Nimeni nu poate cunoaște ca El sau mai mult ca El, adevărul dumnezeesc, ca să adauge ceva la adevărul descoperit de El. Dar adevărul acesta are adîncimi nesfrîșite și reliefarea lui este o misiune ce nu se termină în veac. Andrutsovs consideră infailibilitatea din acest punct de vedere negativă, și o vede exercitîndu-se numai în Sinoade. În virtutea ei, Duhul Sfînt nu inspiră și nu descoperă sinodalilor dogme noi, ci numai îi asistă și-i luminează, păzindu-i de rătăcire în hotărîrile lor. Totuși nu aprobă definiția lui Guetté, după care infailibilitatea e «privilegiul pe care îl are adevărata Biserică să nu schimbe învățătura descoperită», ci o consideră putere de «confirmare, interpretare și formulare a adevărilor descoperite sub asistența Sfîntului Duh». Chestiunea va mai reveni în capitolul despre ierarhie și în cel despre raportul între Biserică și Revelație. Aci ajunge să remarcăm numai că în continuarea chiar Andrutsovs arată că asistența Duhului Sfînt nu se limitează numai la rolul negativ al păzirii de rătăcire. Intreaga lucrare de înțelegere și de interpretare a Bisericii are un caracter de sinergie. Ierarhii nu așteaptă mecanic lucrarea Duhului Sfînt în Sinoade, ci lucrează cu puterile lor omenești, cercetînd, discutînd, iar Duhul Sfînt «nesuprimînd lucrarea omenească, o întărește și o

41. Tot acest capitol după H. Andrutsovs, op. cit., pp. 80-82.

42. Ioan 16, 14.

43. I Tim. 3, 15.

finală la tot adevărul (44). Rolul pozitiv al Duhului Sfînt e reliefat și de formula Sinoadelor: «păruțu-s-a Duhului Sfînt și nouă». În felul acesta nu se mai poate atribui infailibilității și asistenței Duhului Sfînt un sens pur negativ. Deși ele nu adaugă ființial nimic nou adevărului revelat, dar munca de explicare a lui are un caracter foarte pozitiv.

11. Insușirile Bisericii. Simbolul Niceo-constantinopolitan îi atribuie Bisericii patru însușiri. Ele constituie notele, prin care trebuie să se caracterizeze adevărata Biserică.

a) Unitatea. Biserică este una. Aceasta în înțelesul de unită și în înțelesul de unitară.

În primul înțeles există o unică Biserică, pentru că unul este Dumnezeu și unul este Iisus Hristos. «Este un singur trup și un singur duh, după cum ați fost chemați într-o singură nădejde... Există un singur Domn, o credință, un botez, un singur Dumnezeu, Tată al tuturor» (Ef. 4, 4-6). «Unitatea Bisericii este o comunicare și o extensiune a unității lui Dumnezeu» (45). «Așa s-a împărțit Hristos?», întreabă Sf. Ap. Pavel în fața tîndintelor din Corint de a se constitui diferite grupuri (I Cor. 1, 13). Dintre diferitele Biserici creștine, care prezintă adevărul revelat schimbat în diferite feluri, numai una poate fi cea adevărată, căci Dumnezeu nu se poate contrazice cu Sine însuși. Și anume Biserică cea unică este aceea în care s-a păstrat adevărul revelat neschimbat. «Ortodoxia este această Biserică unică și adevărată, care păstrează continuitatea vieții bisericești, adică a unității tradiționalei» (46). Celelalte confesiuni creștine, care se pretind și ele fiecare adevărată Biserică, nu reprezintă nici una deplinăta Bisericii, ci au păstrat ceva din ființa Bisericii numai în măsura în care a rămas fiecare într-un real contact cu profunzimile Bisericii celei una (47), au păstrat ceva din adevărul revelat.

Există o teorie protestantă după care Biserică adevărată încă nu s-a realizat, ci spre ea tind toate diferitele Biserici existente. Bisericele creștine existente nu sînt decît parțial și imperfect Biserică lui Hristos. Printre ele nu-i nici una care să fie propriu zis Biserică lui Hristos. Această idee stă în legătură cu o alta, și anume cu aceea că Revelațiunea divină nu e încă terminată, ci ea va crește în tot cursul istoriei (48). Dar în acest caz Iisus Hristos n-a mai fost Fiul lui Dumnezeu. O altă formă a acestei teorii afirmă că adevărul divin ar fi fost revelat întreg, dar el nu s-a păstrat în întregime de nici o ramură creștină, ci fiecare a păstrat o parte din el și acum tind prin sinteză să-l adune la un loc. «Conceptul Bisericii se pierde într-un relativism istoric» (49).

Fiecare Biserică ar fi un amestec de adevăr și eroare. «Aceasta este o lipsă de credință în Biserică și în Capul ei» (50). Cine garantează că omnia, care n-a putut păstra adevărul lui Hristos pînă acum, va fi în stare să-l aleagă de aici înainte din grămada de erori?

44. Op. cit., p. 87.

45. Congar, *Ecclesia de trinitate*, în rev. cit., p. 31.46. Bulgacov, *Ortodoxia*, p. 111.47. *Ibidem*.48. I. Coman, *L'Orthodoxie et le Mouvement oecumenique*, în «*Orthodoxia*», an.

I, 1948, nr. 1, p. 35.

49. Bulgacov, op. cit., p. 111.

50. Bulgacov, I. c.

Față de aceste teorii, un teolog spune: «Vorbim de unitatea Bisericii, trebuie să se afirme caracterul absolut al acestei idei; și relativitatea diferitelor forme istorice ale Bisericii («Bisericile») nu poate să se explice decât în lumina acestei afirmațiuni. Biserica este una și în consecință unică. Și această Biserică posedă adevărul fără pată și în toată plenitudinea lui: ea este Ortodoxia».

Această Biserică unică este unitară în interiorul ei. Unitatea aceasta este în primul rând o unitate de viață, în baza căreia fiecare membru se simte una cu toți ceilalți, ca trăind în același Trup tainic al Domnului, avind aceeași credință, aceleași tradiții, aceleași bunuri spirituale. În baza acestei unități de viață, Biserica este una și în organizarea ei. Biserica Ortodoxă nu merge în această privință până la uniformitatea absolută și pînă la centralizarea întregii puteri administrative în mâinile unui singur cap văzut, ca Biserica Catolică. Ci ea admite o unitate simfonică, o unitate de comunitate, o unitate care se împacă cu libertatea și cu împrejurările variate din diferitele locuri. Biserica e condusă esențial și sacramental de aceleași organe ierarhice în diferitele părți ale sale, iar ierarhia acestor părți stă în legătură canonică, păstrînd unitatea doctrinală și sacramentală. În acest spirit Biserica se prezintă în diferitele state în forma unor Biserici autocefale, fiind seama de unitățile politice și naționale în care e repartizată omenirea. Astfel Biserica Ortodoxă se conformează în organizarea ei exterioară realității, care e o varietate în unitate. Această organizare a Bisericii Ortodoxe poate să nu dea impresia de forță pe care o dă catolicismul, care apasă cu totalitatea puterii lui organizatorice în fiecare loc. Dar nici nu o înstrăinează de popoare și de state și nu produce conflictele nenumărate între Biserica și Stat, pe care le produce organizarea rigid unitară a catolicismului.

b) **Sfințenia.** Aceasta este o calitate esențială a Bisericii. Sfințenia Bisericii este sfințenia lui Hristos însuși. Sfințirea ei, făcută prin Singele lui Hristos, a fost împlinită de Duhul Sfînt care locuiește în ea. Ea este marelui laborator de sfințire al membrilor ei. Biserica a dat și da nenumărați sfinți. În ea se petrece un necontenit proces de sfințire a oamenilor. Dacă n-ar fi sfinți prin puterea ei, prin mijloacele ei, n-ar putea sfinți. Prezența oamenilor cu păcate în ea nu desființează sfințenia Bisericii. Un lac vindecător nu încetează de a fi izvor de sănătate prin faptul că se scaldă bolnavii în el. «Precum Dumnezeu-omul, care a luat păcatele noastre asupra Sa, a rămas El însuși străin de păcat, așa e și Biserica sfințită și fără pată, cu toate că are păcătoși în sinul ei» 51). Iar dacă membrii Bisericii ar fi desăvîrșiți sfinți de la început, în ce ar mai consta lucrarea ei? O sfințenie absolută nu poate atinge nici un om cît trăiește pe pămînt. Sfințenia absolută aparține lui Dumnezeu 52). Chiar și ingerii continuă în veci «a se curăți, lumina și să desăvîrșă», cum spune Dionisie Areopagitul. Biserica e baia care curăță pe toate oamenii fără ca ea să se murdărească. Pe de altă parte toți membrii

51. Hans Schultz, *Der Kirchenbegriff der orthodoxen Kirche*, in *Zeitschrift für systematische Theologie*, Berlin, Töpelmann, 1940, 17 Jahrgang, 3 Vierteljahrsheft, pagina 423.

52. După Acvîlinov, Biserica (rus.), St. Petersburg 1894, p. 24: «Chiar cea mai desăvîrșită sfințenie a sufletelor curate și a dreptilor se vedește ca nedepînă în raport cu sfințenia depînă a lui Dumnezeu și deci cuvîntul lui Pavel: «Pentru mine nu vreau să mă laud decât întru neputințele mele» (II Cor. 12, 5) se potrivește tuturor membrilor Bisericii». La Hans Schultz, art. cit., p. 423. Origen, in Num. Hom. XI; Migne, P.G. 12, col. 638.

Bisericii se pot numi sfinți 53), nu numai întrucît sînt prinși în procesul de sfințenie, ci și întrucît poartă în adîncul lor harul lui Hristos, chiar dacă nu-l fac eficace prin lucrarea lor, și întrucît păcatul lui Adam a fost șters din adîncul lor, ne mai fiind ținuți în lanțurile lui 54).

Vechea concepție montanistă că numai sfinții desăvîrșiți fac parte din Biserică duce la teoria Bisericii invizibile ca și teoria protestantă că numai cei credincioși fac parte din ea. De aceea a fost respinsă de Biserică.

De altfel, cine e sfințit desăvîrșit?

«Dacă spunem că sîntem fără de păcat, ne înșelăm pe noi înșine și adevărul nu este în noi» (I Ioan 1, 8).

c) **Universalitatea.** A treia însușire recunoscută Bisericii de Simbolul Niceo-constantinopolitan este universalitatea (καθολικότης). Aceasta are mai întîi un sens extensiv: Biserica e universală întrucît e destinată tuturor popoarelor, nu numai unui popor ales, ca Sinagoga iudaică.

Dar universalitatea are și un alt înțeles: ea indică Biserica de peste tot și de todeauna, spre deosebire de erezia care are o existență locală și trecătoare. Cînd apărea într-o localitate o erezie, membrul comunității creștine spunea ereticilor: Noi sîntem Biserica universală, comunitatea noastră e în legătură cu Biserica din tot trecutul și de pretutindeni. Voi sînteți o apariție locală și trecătoare. Universalitatea în acest înțeles exprimă ideea că Biserica «rămîne în tot timpul și în tot locul aceeași și nesurpată în opoziție cu Bisericile eretice locale» 55).

Traducerea slavă a Simbolului niceo-constantinopolitan a redat termenul καθολικότης prin sobornicească. El arată că Biserica stă pe temelia sobornicelor ecumenice, universale, spre deosebire de confesiunile cari s-au rupt de Biserica Ortodoxă și care nu mai stau pe baza Sinoadelor Bisericii din vremea cînd cuprîndea toată creștinătatea. Deci numai Biserica Ortodoxă este continuatoarea Bisericii universale. Teologii ruși mai noi, de la Homiacov încoace, dau însă cuvîntului sobornicitate (sobornost) înțelesul de comunitate. Biserica Ortodoxă, spre deosebire de raporturile externe juridice înființate de Biserica Catolică și de individualismul promovat de protestantism, realizează comunitatea perfectă între membrii ei. Membrii nu stau ca persoane singulare în Biserică, ci într-o pluralitate organică, legați prin iubire. Această sobornicitate formează ființa Bisericii 56).

Țankov observă că termenul grec καθολικότης înseamnă în întreg care nu se schimbă în ființa lui prin împărțire, ca de exemplu focul și scînteia, marea și rîul. E un întreg care și în cea mai mică parte păstrează aceeași ființă. Încă din primele veacuri s-a dat Bisericii atributul de catolică, în baza experienței că «această comunitate e un întreg, o plenitudine sfințită și totodată o unitate desăvîrșită, cu alte cuvinte sfința comunitate generală», umplută întregă cu puterea aceleiași iubiri divino-cosmice, înnoitoare și formatoare, de aceeași prezență unificatoare a lui Hristos. Hristos e în toți membrii Bisericii și în toate Bisericile regionale ca principiu unificator, făcîndu-i pe toți și pe toate părți organice și nedespărțite ale Bisericii celei una. Față de

53. Așa-i numește Sf. Ap. Pavel; II Cor. 1, 1; Filip. 1, 1; 4, 21; Col. 1, 2, așa-i numește și azi preotul cînd zice la Liturghie: «Sfințele Sfinților».

54. Diadoh al Foticeei, *Cuv. Asoctice*, cap. 68, in «Filocalia», I, p. 364.

55. H. Andrutsoș, op. cit., p. 73: «Catolici numesc această catolicitate esu universalitate, virtuală. Ea înseamnă că Biserica e în doctrină și conducere totdeauna aceeași». St. Zărnkov, *Die Katholizität der Kirche*, in «Omegiu închinat I.P.S.S. N. Bălan Mitropolitul Ardealului», Sibiu 1940, p. 796.

56. S. Bulgacov, *Thesen über die Kirche*, vol. cit., p. 130.

catolicitatea extensivă afirmată în Apus, în Răsărit se afirmă această catolicitate lăuntrică, spirituală, această trăire a întregului divino-uman al Bisericii de către fiecare membru. «Așa s-a născut aici o comuniune universală (sobornost) a Bisericii, în care toți sînt tînuți și uniți la un loc în mod viu și participă activ la viața, la toată viața plină a Bisericii, la susținerea credinței adevărate și la conducerea întregii vieți externe a Bisericii». «Catolicitatea are un sens intensiv, cuprinzînd și exprimînd comuniunea frățească în Domnul a tuturor creștinilor legați și întăriți în această comuniune prin puterea dragostei și prin hristocentrism; participarea tuturor la Trupul mistic al lui Hristos, care este Biserica» 57).

d) **Apostolicitatea.** Insușirea aceasta arată că Biserica cea adevărată este aceea care a păstrat învățătura Domnului Iisus Hristos, așa cum au comunicat-o Apostolii, martorii Domnului Iisus Hristos, primele organe căroro li s-a împărtășit, Proorocii Dumnezeului Întrupat. Biserica aceasta este cea Ortodoxă, care n-a schimbat și n-a omis nimic din învățătura scrisă și orală a Apostolilor. Unii consideră această persistență în învățătura integrală și nealterată a Apostolilor ca semnul distinctiv esențial al Bisericii Ortodoxe 58). Biserica noastră n-a introdus înnoiri ca cea catolică, ea e păstrătoarea adevărului. Ea stă pe temelia Apostolilor, Hristos fiind piatra cea din capul unghiului. A sta pe temelia Apostolilor înseamnă a păzi numai revelația cuprinsă în Sf. Scriptură, ci și pe cea predată oral de Sf. Apostoli, conform poruncii acestora (Tes. 2, 15; I Cor. 11, 2; I Cor. 11, 23; Gal. 1, 9; II Timotei 2, 2; II Tim. 3, 14). De aceea apostolicitatea stă în strînsă legătură cu persistența Bisericii Ortodoxe pe lângă Sf. Tradiție.

Apostolicitatea Bisericii Ortodoxe se arată și în așa numita succesiune apostolică a ierarhiei, conform căreia harul episcopiei curge fără întrerupere de la Apostoli prin episcopii timpurilor trecute pînă la cei de azi. Există astfel în Biserica o transmisie externă a învățăturii revelate începînd de la Apostoli și o transmisie internă a harului ierarhiei. Învățătura se transmite propriu zis tot prin șirul ierarhilor care sînt responsabili în fiecare eparhie de păstrarea intactă a doctrinei și o încredințează preoților prin pregătirea teologică prealabilă ce are grijă să li se dea sub supravegherea lor și prin trimiterea acestora în eparhie ca propovăduitori de asemenea sub supravegherea lor. Iar transmiterea învățăturii de la ierarhi la ierarhi se face deodată cu transmiterea harului, căci cu ocazia hirotonirii sale, episcopul dă înii mărturie înaintea episcopilor hirotonisitori că va propovădui aceeași învățătură pe care au propovăduit-o și ei. Biserica e, deci, apostolică, avînd plenitudinea harului hirotoniei ca mijlocitor al harului celorlalte taine și învățătura revelată de la Apostoli. Prin episcopi se transmite întregii Biserici din fiecare timp, deodată cu învățătura, totalitatea darurilor Duhului Sfînt, coborîte în ziua Cincizecimii peste Apostoli 59).

57. St. Zankov, art. cit., în vol. cit., pp. 793-804. A. se vede aceste idei și la S. Bulgakov, Ortodoxia, p. 75, urm., care înțelege prin sobornost atât conciliaritatea sinodală cit și comunitatea tuturor credincioșilor, ca mediu teandric în care se lămuirește adevărul.

58. M. P. Bratsiotis, Die Grundprinzipien und Hauptmerkmale der orthodoxen Kirche, in Probes-Verbaux du Premier Congres de théologie orthodoxe, p. 118.

59. S. Bulgakov, Ortodoxia, p. 74: «In sens strict vorbind, succesiunea darurilor cesorii lor, se întinde la întreaga Biserică. Succesiunea apostolică specială restrînsă, există numai pentru funcțiunea sacramentală, pentru preoție, nu pentru învățămîntul și conștiința dogmatică».

PRINCIPII MISIONARE ȘI SOCIALE ÎN EPISTOLELE SF. APOSTOL PAVEL

Înainte de a expune principiile misionare și sociale ale Sf. Ap. Pavel, credem că e bine să înfățișăm în linii generale învățătura pe care s-au sprijinit principiile sale misionare și principiile sale sociale, ca și poruncile speciale ale Mîntuitorului pe care le-a urmat în activitatea sa misionară.

Apostolul Pavel, strălucitul învățăcel al lui Gamaliel, trecînd la creștinism, a adus cu el o bună parte din zestrea de credință a neamului său. Astfel a adus el în primul rînd, credința monoteistă a părinților și strămoșilor săi, pe care o mărturisea încă din frageda lui copilărie. Credința aceasta monoteistă o afirmă el cu toată claritatea și tăria în epistolele sale ca în I Cor. 8, 6, unde spune: «Noi însă nu avem decît un singur Dumnezeu, Tatăl de la care sînt toate...». Cu aceeași claritate exprimă el ideea monoteistă și cînd vorbește despre darurile și lucrurile felurite ale Duhului Sfînt, arătînd că este: «Același Dumnezeu care lucrează toate în toți» (I Cor 12, 6). Cu aceeași tărie exprimă el această idee și în prima epistolă către urenicul său Timotei, spunînd: «Căci Dumnezeu e numai unul» (I Tim. 2, 5; 1, 17).

Pentru el Dumnezeu este creatorul tuturor lucrurilor (Rom. 11, 36; I Cor. 8, 6; 11, 12; II Cor. 5, 18; Efes. 3, 9; F. Ap. 17, 24) și deci și al oamenilor, și El este acela care dă tuturor ființelor viață (I Tim. 6, 13). Pe Dumnezeu cel unic, pe care-L mărturisește Ap. Pavel ca creator și dătător de viață al tuturor, îl consideră și ca Tatăl tuturor (Efes. 4, 6), al evreilor ca și al păgînilor deopotrivă (Rom. 3, 29), deci al întregului gen omenesc.

Pe lângă unitatea divină, Apostolul a mai propovăduit și învățătura despre unitatea genului omenesc. Acest lucru îl afirmă el în cuvîntarea ținută ateniienilor, zicîndu-le: «Dumnezeul care a făcut lumea și toate cele ce sînt într-însa... dintr-un sînge a făcut tot neamul omenesc ca să locuiască pe toată fața pămîntului...» (Faptele Ap. 17, 24, 26). După cum toți oamenii au același Tată Cereș, la fel toți descind din același strămoș comun. Astfel explică el universalitatea păcatului, care a intrat în lume prin strămoșul nostru comun, prin Adam. Acest lucru îl afirmă Apostolul în epistola sa către Romani, spunînd: «De aceea, precum printr-un om a intrat păcatul în lume și prin păcat moartea și așa moartea a trecut în toți oamenii, pentru că în acela toți păcătuiseră» (Rom. 5, 12). Deci moartea a intrat în lume prin păcat și universalitatea morții este o dovadă a universalității păcatului, fiindcă toți oamenii au existat virtual în primul om, în Adam, și astfel, prin păcătuirea lui, toți cîți descind din el au păcătuit și au moștenit consecințele păcatului (Rom. 5, 18), cu toată că nu greșiră după felul vinovăției lui Adam (Rom. 5, 14).

Ca o consecință logică a acestei doctrine, accentuiază Apostolul, și caracterul universal al persoanei Mîntuitorului și a mîntuirii adusă prin El, (Rom. 5, 18, 19) precum și caracterul universal al Evangheliei propovădite de El. Caracterul universal al persoanei Mîntuitorului ca și al Evangheliei